

A NAGYKUNSÁG REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉGEINEK ALAKULÁSA A 17. ÉS 18. SZÁZADBAN¹

Éliás János

Összefoglaló: A tanulmány célja bemutatni a Nagykunság református egyházközségeinek alakulását a 17. és 18. században új megközelítések, valamint több szempont alapján történő vizsgálat bevonásával. Kutatásunk során igyekeztünk számba venni azok kialakulását, a fejlődés hátráltató tényezőit, illetve a régió újjáépülésének folyamatát, korabeli forrásokon és demográfiai adatokon keresztül megvizsgálva. Kutatásunkat levéltári, irattári forrásokra alapoztuk, melybe beletartoznak a korabeli országos összeírások (az 1699-es Pentz-összeírás, az 1715-ös és 1720-as országos összeírások stb.), a helyi református egyházközségek anyakönyvei, valamint egyéb, a tanulmány szempontjából releváns források, szakirodalmi munkák.

Kulcsszavak: Nagykunság, református egyháztörténet, kora újkori Magyarország, helytörténet, hódoltság utáni helyreállítás

Abstract:

This study aims to demonstrate the history of Greater-Cumanian congregations in the 17th and 18th centuries by using new approaches and analyses. The purpose is to introduce the foundation, development, and reconstruction of the Greater-Cumanian Diocese by processing contemporary written sources and demographic data. Research relies mainly on archival sources: countrywide conscriptions, such as the Conscription by Pentz in 1699, the Conscription of 1715 and 1720, etc., the baptismal, marital and mortal records of the congregations of Karcag, Kisújszállás, Madaras, Kunhegyes, and Túrkeve. The study also worked with other relevant sources and papers.

Keywords: Greater Cumania, Calvinist church history, early modern Hungary, local history, reconstruction after the Ottoman occupation

Bevezetés

A Nagykun Kerület a Jászkun Kerület részeként sajátos jogállással rendelkezett a kora újkorban: a Jászság és Kiskunság mellett a Nagykunság

---

¹ A tanulmány szerzője az Emberi Erőforrások Minisztériumának Szegedi Kis István Kutatói Ösztöndíjasa.

is ún. szabad terület volt a 13. századtól kezdve egészen 1876-ig. A régió, ahogy közigazgatási, úgy egyházigazgatási szempontból is a Tiszántúl egy különálló egységének tekinthető, melyet érdemes önmagában is vizsgálni.

Jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint hogy Debreceni Ember Pál az egyháztörténetében különálló esperességnek nevezi a *Túri vagy (Nagy)Kunsági Tractust*, melynek első feljegyzett esperesét, *Anicenus Miklóst* (1598) is megnevezi.² Ismereteink szerint az egyházmegye névadó települése, *Mezőtúr* már az 1500-as évek első felében áttért a protestáns hitre olyan nagy hatású térítőok révén, mint *Túri Szabó Lukács* vagy *Szege-di Kis István*, akik *prédikátorként* és *rectorként* működtek a mezővárosban. Bár a nagykunságiak áttérésének körülményeit nem ismerjük, annak végbemenetelében jelentős szerepe lehetett a szomszédos Mezőtúr protestáns egyházközségének, hittérítőinek.³

A mai Nagy-kunság területén letelepedő kunok 24 községet alapítottak a századok folyamán, melyek fejlődését azonban megállította a török hódoltság korszaka: mivel peremterületnek számított, gyakran kettős adóztatással, illetve a katolikus egyház szigorításaival volt sújtva. A 17. század végén, a hódoltsági területek visszahódításával rendkívüli pusztítás érte a területet.⁴ A régió a 17–18. század fordulóján népesült be újra, azonban a 24 településből csak 6 maradt fent: Karcagújszállás, Kisújszállás, Madaras, Kunhegyes, Kunszentmárton⁵ és Túrkeve.

Tanulmányunkban szeretnénk megvizsgálni a Nagy-kunsági Egyházmegye 17–18. századi történetét, kiemelt jelentőséggel kezelve a körülmények, illetve a fejlődést hátráltató tényezők bemutatását is. Mivel a fennmaradt 6 településből csupán 5 rendelkezett jelentős református többséggel, ezért kutatásaink során az öt város egyházközségeit vizsgáltuk a települések domborzata, demográfiája, valamint a korabeli összeírások és feljegyzések tükrében.

² Debreceni Ember Pál (2009): *A magyarországi és erdélyi református egyház története.* (Ford.: Botos Péter.) A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei kiadása, Sárospatak. 460–461.

³ Elek György (2017): *„Mindaddig megsegített minket az Úr!” A Karcagi Református Egyházközség története.* A kisújszállási Kis-Új-Lap Kft. kiadása, Karcag. 12.

⁴ Benedek Gyula (1981): Szolnok megye újjátelepülése a török hódoltság után. In: *Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv 1981.* (szerk.): Selmeczi László. Szolnok. 105.

⁵ Kunszentmártont annak pusztulása után katolikus jászok népesítették be, és reformátusok csak elenyésző mértékben lakták, így indokolatlannak tartottuk a fent említett települést bemutatni. A tanulmány során közölt számításokba nem vettük bele tehát Kunszentmárton adatait, melyet az egyes kimutatások esetén külön jelöltünk. – Barna Gábor (2001): Kunszentmárton és a Nagy-kunság. Kulturális alkalmazkodás és a mezővárosi kultúra. In: *Társadalom, kultúra, természet. Tanulmányok a 60 éves Bellon Tibor tiszteletére.* (szerk.): Barna Gábor. /A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei, 57./ Karcag–Szeged–Szolnok. 34.

A kutatás célja, hipotézis

A Nagykunság református egyházközségeinek történetével már számos helytörténet-kutató foglalkozott a 19. század végétől kezdve egészen napjainkig. E kutatókat és műveiket a teljesség igényével igen hosszadalmas lenne felsorolni a tanulmányunkban. Mivel az eklézsiák szerves részét képezték a Nagykunság történetének, igen kevés helytörténeti vonatkozású mű van, amelyben nem említik meg azokat: úgy gondoljuk tehát, hogy a régióról írt tanulmányok felsorolása helyett elegendő az *Elek György* által rendkívüli alaposággal összeállított bibliográfiára⁶ hivatkoznunk. Habár számos tanulmány megjelent már kifejezetten a nagykunsági egyházközségekről, az e témával foglalkozó művek egyike sem fejt ki részletesen a 17–18. század fordulójának eseménytörténetét az eklézsiák fejlődésével összefüggésbe hozva, főként a források hiánya vagy a téma irrelevanciája miatt.

Tanulmányunk ezt a hiányt új megközelítések, valamint több szempont alapján történő vizsgálat bevonásával igyekszik pótolni. Kutatásunk célja egy átfogó képet adni a Nagykunság református egyházközségeinek 17–18. századi alakulásáról, számba véve azok kialakulását, a fejlődés hátráltató tényezőit, illetve a régió újjáépülésének folyamatát, korabeli forrásokon és demográfiai adatokon keresztül megvizsgálva.

Hipotézisünket is ennek tükrében fogalmaztuk meg, miszerint a Nagykunság református egyházközségeinek kialakulását, valamint népességét *jelentős mértékben befolyásolták negatívan* a 17–18. század fordulójának eseményei, ezzel magyarázható, hogy a helvét hitvallású eklézsiák *az átlagosnál később, csupán a 18. század közepére* szilárdulnak meg véglegesen a régióban.

A kutatás módszere

Kutatásunkat levéltári, irattári forrásokra alapoztuk, melybe beletartoznak a korabeli országos összeírások (az 1699-es Pentz-összeírás,⁷ az

⁶ Elek György (2003): *Karcag város és a Nagykunság válogatott bibliográfiája*. Karcag Város Önkormányzata kiadása, Karcag. 232.

⁷ *Conscriptio Iaszigum [et] tam Majoru[m] quam Minorum Cumanorum (1699)*. (Az ún. Pentz-összeírás). A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. E.156.a. Fasc.071. No.004. fol. 216–270. Online elérhetőség: https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/view/hu_mnl_ol_e156_a_fasc071_no004/?document=1&pg=2&cb-box=-2984%2C-4900%2C6120%2C188 (letöltés dátuma: 2021. 02. 07.) (a jelzet a továbbiakban: MNL OL).

1715-ös⁸ és 1720-as országos összeírások,⁹ a II. József-korabeli népszámlálási adatok¹⁰), a helyi református egyházközségek anyakönyvei,¹¹ valamint egyéb, a tanulmány szempontjából releváns források. A hódoltság utáni állapotok leírására Debreceni Ember Pál egyháztörténetét,¹² illetve Bél Mátyás Nagykunságról szóló leírásait (1730-as évek)¹³ hívtuk segítségül, a térképek elkészítéséhez, illetve a települések elhelyezkedésének vizsgálatakor pedig korabeli metszeteket¹⁴ használtunk. A régió demográfiai változásait mutató grafikon elkészítéséhez a II. József-korabeli népszámlálás adatait vettük alapul (1785-ös állapot). Ehhez segítségül vettük a helyi református anyakönyveket, így az évenkénti születések és halálozások számából számítottunk ki egy megközelítő értéket az egyes években a lakosság számára vonatkozóan. Ahol nem álltak rendelkezésre adatok (pl. az anyakönyvek bizonyos oldalai elvesztek), ott az előtte és/vagy utána lévő évek számtani közepét vettük (Karcagon: 1741–42; Kunhegyesen: 1738–53; 1745–47; Túrkevéen: 1744, 1749–58). A települések egyenkénti vizsgálata esetén a már említett anyakönyvi források mellett felhasználtuk a rendelkezésre álló, a témában releváns szakirodalmat is.

A korabeli Nagykunság több szempontú vizsgálata során törekedtünk a primer források használatára. Kimutatásainkat, szemléltető diagramja-

⁸ *A Nagykun Kerület országos összeírása 1715-ben.* MNL OL N78-5. Online elérhetőség: https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/az-1715_evi-oroszagos-osszeiras (letöltés dátuma: 2021. 02. 07.).

⁹ *A Nagykun Kerület országos összeírása 1720-ban.* MNL OL N79-5. Online elérhetőség: https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/az-1720_evi-oroszagos-osszeiras (letöltés dátuma: 2021. 02. 07.).

¹⁰ Danyl Dezső – Dávid Zoltán (szerk.): (1960): *Az első magyarországi népszámlálás 1784–1787.* Budapest. 64–65.

¹¹ *Karcagi Református Egyházközség* (továbbiakban: KaRE) *Kereszteltek, Házasultak és Meghaltak anyakönyve*; *Kisújszállási Református Egyházközség* (továbbiakban: KiRE) *Kereszteltek, Házasultak és Meghaltak anyakönyve*; *Kunmadarasi Református Egyházközség* (továbbiakban: MaRE) *Kereszteltek, Házasultak és Meghaltak anyakönyve*; *Kunhegyesi Református Egyházközség* (továbbiakban: KuRE) *Kereszteltek, Házasultak és Meghaltak anyakönyve*; *Túrkevei Református Egyházközség* (továbbiakban: TuRE) *Kereszteltek, Házasultak és Meghaltak anyakönyve*. A továbbiakban még a következő rövidítéseket alkalmaztuk: Ker: Kereszteltek; Ház: Házasultak; Hal: Meghaltak. A matriculák helyének és típusának megnevezése után az anyakönyv pontos évkörét is feltüntettük. Az anyakönyvek az adott egyházközségek irattárában hozzáférhetőek, kutathatóak.

¹² Debreceni Ember Pál: i. m. 776.

¹³ Illyés Bálint – Szóts Rudolf (1975): Bél Mátyás: A kunok és a jászok avagy filiszteusok kerületei. In: *Bács-Kiskun megye múltjából 1. /A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai, II./* (szerk.): Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét. 7–52.

¹⁴ Mikoviny Sámuel: *Mappa Comitatus Szolnok Exterior[is] una cum Cumania Majores...* (Pozsony, 1740). Országos Széchényi Könyvtár TK 1081. (Továbbiakban: Mikoviny Sámuel I.); Mikoviny Sámuel: *Mappa Partis Regni Hungariae qua Jaziges Cumanii Majores et Minores continentur...* (s. l. 1731). Hadtörténeti Intézet és Múzeum B IX. a. 624. (Továbbiakban: Mikoviny Sámuel II.); Mikoviny Sámuel: *Mappa Districtus Cumanorum Majorum...* (s. l. 1731). Hadtörténeti Intézet és Múzeum B IX. a. 625. (Továbbiakban: Mikoviny Sámuel III.)

inkat, illetve térképeinket is az e forrásokból gyűjtött adatok felhasználásával készítettük el. Ezek elemzését követően a kapott eredményeinket összevetettük, majd levontuk következtetéseinket, végül értékeltük a fel-tett hipotézisünket.

A Nagykunságot ért viszontagságok a 17–18. század fordulóján

A török hódoltság idején a Nagykunságot több támadás érte, mely-nek következtében többször is elnéptelenedett. Ez különösen a tizenöt éves háború (1591–1606) alatt, valamint az 1658-ban Erdély ellen indu-ló török hadjárat után volt igaz, Nagyvárad 1660-as elfoglalását követő-en. 1699-ig összesen öt alkalommal érte a Nagykunságot nagyobb török vagy tatár dúlás, melyek a terület teljes elpusztulásával fenyegettek.¹⁵ A legnagyobb pusztítást az 1697-es tatár portya okozta, melynek során az emberrablások miatt szinte teljesen elnéptelenedett a terület és amelyről megemlékezik a karcagi református anyakönyv is, Öreg Aggod János szava-it idézve: „Az Oskola mester a’ Tatár rabláskor Albirsi¹⁶ nevű igen szép ember volt, a’ gyermekeket bé vitte a’ Templom kerítésébe, nem eresztette haza és ott a’ Tatártól meg maradtak, a’ többit a’ ki kívül volt a városba el vitte [...] A Ta-tár a’kit kaphatott el vitte. A Kapitányt, a Birót nevezetesen...”¹⁷

Debreceni Ember Pál *Historia ecclesiastica Regni Hungariae* című egy-háztörténetében megerősíti a karcagi anyakönyvben leírtakat. Az 1706-ban elkészült munka¹⁸ a megjelölt évszám előtti állapotokat mutatja. Debreceni Ember a következőket írja le a nagykunsági (vagy túri) egy-házmegyéről: „Egyházai nagyobbrészt elpusztultak, vagy siralmas szétszór-tásban élnek a tatárok régóta tartó gyakori betörései miatt...”¹⁹ A Nagy-kunságot ezenkívül szerb támadások is érték 1703-mal kezdve, újabb pusztításokat okozva. „...a legutóbbi három év alatt [1703 és 1706 kö-zött] pedig a leghálátlanabb népnek, a rácoknak szörnyű és esztelen dühöngé-se miatt.”²⁰ 1706-ban 17 gyülekezetet írt össze – köztük Karcagújszál-lást, Madarast, Kunhegyest és Túrkevét –, illetve 14 elpusztult helyről ad

¹⁵ Elek György (2008): *Várostörténet ötvenkét tételben. Karcag város története 1506–1950 között*. A Karcagi Nyomda Kft. kiadása, Karcag. 42–43.

¹⁶ Albisi János iskolamesterként szolgált Karcagon körülbelül 1697 és 1698 között. 1695. jún. 8-án írta alá a kollégiumi törvényeket. További élete fennmaradt források hiányá-ban ismeretlen. A róla megemlékező Aggod János tévesen Albirsiként említi. – Szabadi István (szerk.): (2013): *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Le-véltárában I–II. A Tiszántúli Református Egyházkerület kiadása, Debrecen. 354.; 357.*

¹⁷ KaRE Ház-Hal. 1730–1791. fol. 337.

¹⁸ Debreceni Ember Pál: i. m. 664.

¹⁹ Uo. 460.

²⁰ Uo.

számot, köztük Kisújszállással.²¹ Debreceni Ember Pál és a korabeli helyi források alapján tehát kijelenthető, hogy a Nagykunságot többszörös támadások és a teljes pusztulás fenyegette, azonban sikerült talpra állnia az idegen népek portyái után.

A régiót ért hadi viszontagságok mellett a Jászkun Kerület 1702-ben elveszítette a több mint 400 éves kiváltságait, amikor I. Lipót eladta a területet a Német Lovagrendnek, miáltal a nagykunok jobbágysorba kerültek.²² A több évszázados kiváltságok hirtelen elvesztése a lakosokat az egy évvel később, 1703-ban kirobbant II. Rákóczi Ferenc-féle szabadságharcban való részvételre sarkallta, érthető okokból a fejedelem oldalán. A szabadságharc közben zajló sorozatos rács támadások miatt 1707-ben újból elnéptelenedett a terület, mivel Rákóczi kitelepítette a nagykunokat rakamazi birtokára: innen csak 1711-ben, a szabadságharc vége után tértek vissza.²³

Érdeemes megvizsgálni a református anyakönyvek kezdeti dátumait. Tekintve a matriculákat, Madarasnak 1717-től, Kisújszállásnak 1728-tól, Karcagnak 1730-tól, Kunhegyesnek 1738-tól, illetve Túrkevének 1743-tól vezetik folyamatosan az anyakönyveit. Ezek a kezdeti időpontok engednek következtetni egy szilárd alapokon nyugvó egyházközösségre, illetve a pusztulás utáni kezdetleges újjáépítésre is. A fenti adatok alapján tehát a Nagykunság helyzete az 1730–40-es évekre stabilizálódott, a lakosok visszatérése után körülbelül 10–30 év alatt újra talpra állt.

A Nagykunság alakulása a korabeli térképek alapján

A Hármaskerület, ezen belül a Nagykunság a Magyar Királyság keleti részén, a Tisza és az Erdélyi Fejedelemség által közrefogott területen helyezkedett el, a vármegyéktől különálló, azoktól semmilyen szempontból nem függő egységben. Területe az e tanulmány által nem vizsgált, a másik öt településtől földrajzi tekintetben is különálló Kunszentmártonnal és pusztáival együtt Fényes Elek szerint $20\frac{1}{4}$ négyzetmérföld,²⁴ mely körülbelül 1165,3 km²-nek felel meg.²⁵ A régiót közigazgatási szempont-

²¹ Uo. 460–461.

²² Elek György (2008): i. m. 50.

²³ Uo. 58–60.

²⁴ Fényes Elek (1839): *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben*. Ötödik kötet. Trattner-Károlyi tulajdona, Pest. 129.

²⁵ A mértékegység átváltásakor az osztrák (vagy bécsi) általános hosszsmértékrendszeret alkalmaztuk, melynek esetén 1 mérföld = 1,5859 km. A $20\frac{1}{4}$ = 20,25 négyzetmérföldből négyzetgyököt vonva 4,5-öt kaptunk, melyet megszorozva az 1,5859-es váltószámmal és a részeredményt négyzetre emelve kaptuk eredményül a fentebb olvasható 1165,3 km²-t. – Bogdán István (1990): *Magyarországi hossz- és földmértékek, 1601–1874*. /Ma-

ból négy *comitatus* határolta: északról és nyugatról *Heves és Külső-Szolnok*, északkeletről *Szabolcs*, keletről *Bihar*, délről pedig *Békés* vármegye, illetve tőle keleti irányban található a *Hajdúság*. A területen keresztül húzódott a Pestet az ország keleti részeivel összekötő *Via regia Debretzinum versus*, azaz a Debrecenbe menő királyi út, melyen keresztül a Nagykunság bekapcsolódhatott a kereskedelembe (1. ábra).

A Nagykunság első térképi ábrázolásai a 18. században jelentek meg Bél Mátyás országleírásához. Sajnos a Nagykunságról alkotott bemutatása nem jelent meg nyomtatásban, kéziratának másolata azonban fennmaradt, mely pótolhatatlan adatokat tartalmaz az általunk vizsgált területre nézve.²⁶ A tudós rendelkezésére Mikoviny Sámuel állt, aki az egyes megyék, illetve kerületek metszeteit készítette el eredetileg Bél Mátyás műveihez. Mikoviny és tanítványai három ismert térképet²⁷ készítettek: egyet Külső-Szolnokról és a Nagykunságról,²⁸ egyet a Hármaskerület-ről,²⁹ illetve egyet kizárólag a Nagykunságról.³⁰

Mivel a 19. század előttről nem ismerünk semmilyen tereprendezésre irányuló törekvést, a 18. században fennállt földrajzi adottságokat a korábbi évszázadokra is mérvadónak tekintjük.³¹ Bél Mátyás leírásai alapján tehát az Alföldön elterülő Nagykunság egy sík mező, amelyen kevés erdőség található, illetve nem folyik át rajta egyetlen folyó sem. Ezt a hiányt az akkor még szabályozatlan Tisza két ága, a Kakát és az Üllő³² pótolja, mely ellátja a szántóföldeket öntözővízzel, az embereket és állatokat pedig ivóvízzel. A területet délről egy hatalmas, összefüggő mocsár határolja, amely a Kunlapos, Kara János, illetve a Kakát mocsárból áll (ez délen tovább folytatódva összekapcsolódik a Sárréttel).³³ A leírás alapján az is kiderül, hogy e mocsarak igen megnehezítették az egyes települések közötti közlekedést, különösen Karcag és Túrkeve, illetve Kisújszállás és Madaras között.³⁴ A fentebb felvázolt állapotokat alapul véve a Nagykunság egy igen nehezen átjárható régió volt a domborzati viszonyok miatt. Mivel az egyes települések szinte szigetként emelkedtek ki a mocsaras

---

gyar Országos Levéltár kiadványai, IV. Levéltártn és történeti forrástudományok, 6./ Akadémiai Kiadó, Budapest. 35.

²⁶ Illyés Bálint–Szóts Rudolf: i. m. 7–8.

²⁷ Bendefy László (1976): *Mikoviny Sámuel megyei térképei – különös tekintettel az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának Mikoviny-térképeire*. I. kötet. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai. Budapest.

²⁸ Mikoviny Sámuel I.

²⁹ Mikoviny Sámuel II.

³⁰ Mikoviny Sámuel III.

³¹ Ennek ellenére úgy véljük, hogy a 13. században, amikor a kunok megkapták e területet, még nem volt ennyire elmocсарasodva a régió, mivel nem telepedtek volna le ezen az akkori technikával szinte használhatatlannak minősülő területen.

³² Mikoviny Sámuel III.

³³ Uo.

³⁴ Illyés Bálint–Szóts Rudolf: i. m. 13.

vidékből, úgy véljük, hogy a fennálló viszonyok igen megnehezítették az egyes egyházközségek közötti kapcsolatokat, így jelentős mértékben lassíthatta a Nagykunság egyházszervezetének újjáépítését is a 17-18. század fordulójának pusztításai után.

Demográfiai áttekintés a 18. században

A Nagykunság demográfiájával, népességének alakulásával érdemes foglalkozni, mivel a Nagykunság történeti, földrajzi és demográfiai jellemzőinek ismeretében következtethetünk egyfajta összefüggésre a népesség- és területalakulás között. A következőkben a 18. század első fele nagykunsági népesedéstörténetének egy általános áttekintéséről értekezünk, melyek negatívan befolyásolták a Nagykunság népesedését, illetve kihathattak az egyházközségek alakulására.

A régió demográfiájának vizsgálatakor a legkézenfekvőbb források az egyes települések anyakönyvei, illetve a korabeli népszámlálási adatok. Kutatásunk során Karcag, Kisújszállás, Madaras, Kunhegyes és Túrkeve református anyakönyveiből,³⁵ valamint a II. József korában végzett országos népszámlálás adataiból³⁶ igyekeztünk rekonstruálni a települések népességét, évekre lebontva az első nagykunsági anyakönyv kezdeti időpontjától, 1717-től a 18. század közepéig, tehát 1750-ig. Az általunk számított adatok csupán becslések, mivel gyakran az anyakönyvvezető prédikátor vagy pap téveszthetett, illetve az anyakönyvek kezdeti dátuma sem egyenletes: megbízható, torzítás nélküli adatokkal csak Túrkeve református anyakönyvének 1743-as kezdetével szolgálhatunk.

A Nagykunság népességszámára az egyenletes növekedés a jellemző, amely igaz az egyes településekre is külön-külön. A grafikonon egy szembetűnő törés látszik a népességnövekedésen: 1739-ben, a pestisjárvány során jelentősen lecsökkent a régió lélekszáma. A népességcsökkenést egyébként a Nagykunságban a legjellemzőbben a járványok, a kivándorlás, illetve az országos részvételt igénylő hadicselekmények idézték elő, amelyek során az adott évben a halálozások száma meghaladta a születések számát.³⁷

---

³⁵ Mivel a vizsgált korszakunkban más felekezetű népcsoport nem élt az általunk vizsgált régió területén, kizárólag a református anyakönyveket vettük figyelembe. (Kunszentmártont római katolikus jázsok telepítették újra, viszont tanulmányunk csak a református felekezettel foglalkozik, ezért ezt a települést figyelmen kívül hagytuk.)

³⁶ Danyl-Dávid (szerk.): i. m. 64-65.

³⁷ Ilyen népességcsökkentő esemény volt a pestisjárvány (1739); a nagykunságiak Délvidékre vándorlása (1785-86); a kolerajárvány (1831); illetve az 1848-49-es forradalom és szabadságharc.

A 18. századi Nagykunság első – és a régió történetének talán legnagyobb halálozási arányával járó – járványa az 1739 januárja és szeptembere között lezajló *pestisjárvány* volt (2. diagram). A pusztító kórság kiindulópontja a régióban Karcag volt, ahová még 1738 decemberében Temesvárról érkező utászok (Kormos László szerint hidászok) hozták be a betegséget. A katonák közül négyen haltak meg pestisben, akiket igen gyorsan – s mint utóbb kiderült, igen felelőtlenül – temettek el. A kór elterjedését a Nagykunságban az utászok felelőtlenége és egy szerencsétlen véletlen okozta: az újonnan elföldelt holttestekre gyermekek találtak rá, akik játszadoztak a földből kiálló kezekkel és lábakkal, ezzel útjára indítva a 18. századi Nagykunság legpusztítóbb járványát.³⁸

A pestis megfékezése érdekében már a járvány kezdetén megfogalmazott királyi rendelet kimondta, hogy a fertőzött helységeket – köztük Karcagot is – le kell zárni, illetve megtiltotta az istentiszteletek, illetve temetési ceremóniák megtartását.³⁹ A rendeletet azonban a kizárólag reformátusok által lakott Karcag és Kisújszállás figyelmen kívül hagyta. A járvány kezdetének tekinthető 1739. január 9-től⁴⁰ a karcagiak május 2-ig,⁴¹ a kisújszállásiak pedig február 21-től⁴² június 16-ig⁴³ folytatták a megszokott módon a hitéleti tevékenységet, így teljes mértékben mellőzve a királyi korlátozásokat. Ennek fő oka – mint az a korabeli iratokból is kiténik – vallásbéli ellentét volt: a katolikus királyi udvar számára tökéletes bűnbaknak bizonyultak a predesztináció elvét követő nagykunsági kálvinisták,⁴⁴ akik azonban a vallásgyakorlásuk erőteljes korlátozását, betiltását látták a rendeletben. Egy 1739. május 23-án keletkezett egyházi irat a következőképpen reagált a május 2-ai⁴⁵ királyi utasításra: „*az Is-*

³⁸ Kormos László (1967): *Kunmadaras fejlődéstörténete termelőszövetkezeti községgé alakulásáig*. /A Damjanich János Múzeum közleményei, 11–14./ Szolnok. 51.

³⁹ Elek György (1997): Adalékok Karcag város 18. századi népesedésének és egészségügyének történetéhez. In: *Zounuk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 12.* (szerk.): Zádorné Zsoldos Mária. Szolnok. 357.

⁴⁰ KaRE Ház-Hal. 1730–1791. fol. 212.

⁴¹ A ceremóniás temetések megszűntére következtethetünk abból, hogy az anyakönyvben is megszűnnek a temetés fajtájára vonatkozó bejegyzések (például: „*énekszóval*”, „*prédikálással*”). KaRE Ház-Hal. 1730–1791. fol. 243.

⁴² KiRE Ker-Ház-Hal. 1728–1798. fol. 24.

⁴³ Ezen a napon Püspöki Süllye János lelkész a következőt jegyezte be az anyakönyvbe: „*Itt királyi parancsolatot vévén megszűntünk, mind a halottak temetésektől mind az templomban való járástól.*” KiRE Ker-Ház-Hal. 1728–1798. fol. 29.

⁴⁴ A leirat a következőképpen hangzott: „...*nem védik magukat kellőképpen a ragályosoktól a predesztináció kegyetlen tanítását követő helvét hitvallásúak*” – Illyés Bálint–Jakab László (1982): Kunszentmiklós egészségügye a XVIII–XIX. században. In: *Bács-Kiskun megye múltjából 4. (Egészségügy)*. /A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai, IV./ (szerk.:) Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét. 39.

⁴⁵ Ebben már a Jászkunság előjáróit utasítják, hogy tiltsák meg a prédikátoroknak és a híveknek, hogy a vallásukat a megszokott módon és elővigyázatlanysággal gyakorolják. Uo. 40.

*teni tisztelettől pro hic et nunc [itt és most] semmi nemű tekintetéért nem desciscálunk [állunk el], hanem mind végig, mind vérig az Isteni tiszteletben álló szolgálatot továbbra is gyakorollyuk, félre tévén minden emberi találmányokat [itt: kitalált gondolatokat] és más Superstitiókat [babonákat] mind addig míg tellyes végképpen /: kiről Isten eő Szent Felsege öllyon ./ minden Cultustól el tilalmaztatván mind Templomunk, mind Ekklesiái Eszközeink Másé Lesznek.*⁴⁶ Ez az ellentét a Nagykuságban több ezres nagyságrendű halálózást eredményezett.

A járvány pusztításakor három halotti anyakönyvet vezettek: Karcag, Kisújszállás és Madaras református matriculáit, melyekből kirajzolódik a mérhetetlen pusztítás mértéke. Számításaink szerint Karcag népessége 1738-ban 3840, Kisújszállásé 1648, Madarasé pedig 1638 fő volt.⁴⁷ Az anyakönyvek tanúsága szerint Karcagon 1486-an⁴⁸ (a lakosság 38,7%-a), Kisújszálláson 1200-an⁴⁹ (a lakosság 72,8%-a), Madarason pedig 747-en⁵⁰ (a lakosság 45,3%-a) estek áldozatul a pestisnek, ami azt jelenti, hogy átlagban a lakosság 48,2%-a, tehát *közel a fele* belehalt ebbe a járványba! A három, pestis idején is vezetett anyakönyv közül Karcag és Kisújszállás prédikátora emlékezett meg a járvány végéről: előbbi június,⁵¹ utóbbi szeptember végét⁵² jelölte meg a pestis elmúltának. A járvány alapjában formálta át a Nagykuság 18. századi társadalmát, melyet mutathat a kisújszállási anyakönyvbe írt, a csonka családok nagy számát hangsúlyozó bejegyzés: *„Ezen hólnapban szünésse lévén a pestisnek, minden szegény ember élelméről gondoskodván, a mezőre munkára kiméne. A kik szemenként hóltának, férfiak nem lévén, majdsak az asszonyokra maradtanak... Magistratus híre nélkül egy szegény ember, sok síránkozók akarattyából, az harangot jeladásira megvonta, melyet attól fogva kontinuáltunk.*⁵³ (3. kép) Beszédes még az Elek György által összeállított statisztika is a karcagi pestisről: számításai szerint összesen az 530 karcagi család 90%-át, tehát kb. 477 familiát érintett a járvány, amelyből 48 család teljesen kihalt, emellett 182 család csonkán maradt.⁵⁴ A Karcagon és Kisújszálláson már régóta tervezett új, tornyos kőtemplomok felhúzása a nagyarányú halálózás okán több

⁴⁶ Elek György (1997): i. m. 357.

⁴⁷ A számítás pontos menetét lásd: *A kutatás módszere* című pontban.

⁴⁸ KaRE Ház-Hal. 1730–1791. fol. 214–246.

⁴⁹ KiRE Ker-Ház-Hal. 1728–1798. fol. 24–30.

⁵⁰ MaRE Hal. 1717–1786. fol. 12–29.

⁵¹ *„Ezek szállottanak a Sirban [...] a Pestis által [...] Januárius 1ső napjától fogva, Junius utolsó napjáig a Pestisbenn meg hóltaknak száma 1480 [recte: 1486].”* KaRE Ház-Hal. 1730–1791. fol. 246.

⁵² *„Itt tellyességgel meg szünt a Pestis, melyben Helységünkől ki hóltanak 1200 emberek.”* KiRE Ker-Ház-Hal. 1728–1798. fol. 30.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Elek György (1997): i. m. 358.

évre eltolódott: Kisújszállás 1741-ben,⁵⁵ Karcag pedig 1743-ban⁵⁶ kezdett neki az építkezés⁵⁷ munkálatainak: úgy véljük tehát, hogy a lakosság ekkora volumenű népességcsökkenése mindenképp kihatott az egyházközségek alakulásának, a települések hitéletének szempontjából.

Az egyes egyházközségek története a 18. században

A korábbi pontokban részletezett viharos 17. század után, a Nagykun Kerület benépesedése, illetve Karcag, Kisújszállás, Madaras és Túrkeve eklézsiáinak újbóli működése után az egyházkerület 1702-ben engedélyezte a régió lakosságának az esperesválasztást,⁵⁸ ezzel lehetővé téve a Nagykunsági Egyházmegye ismételt megalapítását.⁵⁹ Ez azonban nem volt túl hosszú életű, mivel a rác betörések és pusztítások miatt⁶⁰ II. Rákóczi Ferenc a birtokán lévő rakamazi határba telepítette az itt élő nagykunok jelentős részét. A szabadságharc letelte után azonban a kitelepített lakosok visszatérnek hazájukba, és elkezdik az újjáépítést.⁶¹

A református anyakönyvek kezdeti dátuma, illetve az 1699-es, 1715-ös, valamint az 1720-as országos összeírások összehasonlítása után arra következtethetünk, hogy a Nagykunság a visszatérés után körülbelül 10–30 év alatt újra talpra állt. Tekintve a matriculákat, Madarasnak 1717-től, Kisújszállásnak 1728-tól, Karcagnak 1730-tól, Kunhegyesnek 1738-tól, illetve Túrkevének 1743-tól vezetik folyamatosan az anyakönyveit, ez enged következtetni egy szilárd alapokon nyugvó egyházközségre, illetve a pusztulás utáni kezdetleges újjáépítésre is. Az országos összeírásokat megvizsgálva pedig főként a népességgyarapodást figyelhetjük meg: 1699-ben Karcagon 78, Madarason pedig 30 gazdát talált Johann Christoph Pentz,⁶² a másik három település elnéptelenedett.⁶³ Az 1715-ös ösz-

⁵⁵ Kiss Géza (1959): *Kisújszállás története a 18. század végéig*. /A Damjanich János Múzeum közleményei, 2./ Szolnok. 28.

⁵⁶ Elek György (2017): i. m. 243.

⁵⁷ Mindkét templom építésével a debreceni Csermák Vencel építész bízta meg. Uo. 243.; Kiss Géza: i. m. 28.

⁵⁸ Az ekkor megválasztott esperes az akadémikus műveltségű, a franekeri egyetemet megjárta lelkész, Debreczeni Szabó István mezőtúri, majd kunhegyesi prédikátor lett, aki egészen 1711-es haláláig a rakamazi futásban is töretlenül szolgált. Tóth Dezső (1942): *A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye multja*. I. kötet. A Hevesnagykunsági ref. egyházmegye kiadása, Debrecen. 255–256.

⁵⁹ Elek György (2017): i. m. 15.

⁶⁰ Debreceni Ember Pál: i. m. 460.

⁶¹ Györffy István (1984): *Nagykunsági krónika*. Az Alföldi Nyomda kiadása, Karcag. 77.

⁶² *Conscriptio Iaszigum [et] tam Majoru[m] quam Minorum Cumanorum (1699)*. MNL OL E.156.a. Fasc.071. No.004. fol. 216–270.

⁶³ Fontosnak tartjuk megemlíteni Cseh Géza azon állítását, miszerint csak ott vették számba a lakosokat, ahol városi előljárót is találtak: ennek értelmében tehát nem je-

szeírás ennél kedvezőbb adatokat mutat: bár míg a Pentz-összeírás szerint lakossággal rendelkező Karcag és Madaras lélekszáma csökkent, addig Kunhegyes és Túrkeve is elkezdett újra benépesülni. 1715-ben az összeírók Karcagon 53, Madarason 18, Kunhegyesen 21, Túrkevéen pedig 13 adózót számoltak össze (Kisújszállás ekkor még elnéptelenedett volt),⁶⁴ ez a szám 1720-ra csak növekedett: Karcagon 138, az 1717-től benépesült Kisújszálláson 44, Madarason 84, Kunhegyesen 56, illetve Túrkevéen 30 adózóról számol be az országos összeírás.⁶⁵ 1699-ben tehát összesen 108, 1715-ben 105, 1720-ban pedig már 352 adózó élt a Nagy-kunság területén, ami az utóbbi két összeírás alapján több mint 3,3-szoros növekedést jelent mindössze öt év alatt! (4. diagram)

A korabeli lakosság kifejezetten büszkén hangoztatta azt, hogy a Nagy-kunságban kizárólag reformátusok éltek. Erről megemlékezik a karcagi és a kunhegyesi anyakönyv is, ezenkívül rendelkezésünkre áll egy tanúvallomás is, mely utal Kisújszállás, Madaras és Túrkeve vallási egységére is. A karcagi egyházközség prédikátora jegyezte le az 1760-as években több idős, a 17. század végi viszontagságokat gyermekként megélt lakos visszaemlékezéseit, amelyekben mindannyian hangsúlyozták Karcag teljesen református voltát.⁶⁶ A kunhegyesi anyakönyv is hasonlóképpen ír a településről: „Sőt a Venerabilis] Superintendentia Matriculájából meglehet azt mutatni, hogy a Reformációtól fogva mindég szabad Reformata Ekklesia volt itt.”⁶⁷ Kiss Géza egy olyan forrásról ír, mely alátámasztja a másik három település református voltát: a szóban forgó jegyzőkönyv 19 tanú vallomását vette fel, miszerint mindannyian azt állították, hogy „Dévaványa, Túrkeve, Kisújszállás, Kunhegyes, Kunmadaras és Karcag már 1681 előtt is kálvinista vallásúak voltak, templom, parochia, iskola birtokában”.⁶⁸ A felsorolt és ismertetett források alapján tehát igen nagy magabiztossággal mondható ki, hogy a vizsgált régió egy homogén, erős hitélettel rendelkező közeg volt. A következőkben a Nagy-kunság újjáépítését szeretnénk megvizsgál-

---

lenthető ki biztosan, hogy az elnéptelenedett puszták lakatlanok lettek volna. Cseh Géza (2002): A Nagy-kunság leírása az 1699. évi Pentz-féle összeírásban. In: *Zounuk. A Jász-Nagykún-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 17.* (szerk.): Zádorné Zsoldos Mária. Szolnok. 197.

⁶⁴ *A Nagy-kun Kerület országos összeírása 1715-ben.* MNL OL N78-5.

⁶⁵ *A Nagy-kun Kerület országos összeírása 1720-ban.* MNL OL N79-5.

⁶⁶ Aggod János: „[Karcagot] Mind Kálvinisták lakták mint most, nem is hallottam, hogy más vallásúak lakták volna valaha.”; Széles Pál: „...ezen a Földön sehol nem értem hogy lakott volna egyéb Kálvinistánál.”; Kenderesi Istvánné Bíró Kata: „...más vallású embereket nem is hallottam, annál inkább nem is értem Reformátusoknál, hogy Kardszagon lakott volna pedig benne forgottunk.”; Szilágyi István: „...soha sem hallottam még az öregektől is hogy Kardszagon egyéb lakott volna Kálvinistánál és Kálvinista Papnál.” *KaRE Ház-Hal. 1730-1791.* fol. 111-115.

⁶⁷ *KuRE Ker-Ház-Hal. 1738-1782.* fol. 1.

⁶⁸ Kiss Géza: i. m. 7.

ni a 17. század végi pusztítások után a szellemi élet két alapvető központja, a templom és az iskola fejlődésének áttekintésével.

Johann Pentz az 1699-es összeírásában 19 településről adott számot, amelyből csupán Karcag és Madaras szerepelt úgy, mint lakott település. *Kisújszállás, Kunhegyes, Túrkeve, Pohamara, Csorba, Móricz, Turgony, Kaba, Marjalaka, Kolbáz, Bócsa, Magyarka, Fábiánka, Ködszállás, Orgonda-Szentmiklós, Asszonyszállás, Kápolnás* egykori települések tehát mint elhagyott, elpusztult helyként szerepeltek.⁶⁹ Az elpusztult helyekből még Kisújszállás, Kunhegyes és Túrkeve éled újjá az 1720-as összeírás szerint,⁷⁰ ez az állapot megmarad a 18. és a 19. században is.

Az összeírás sejteti, hogy több egykori település rendelkezett templommal, melyeket hasznosítanak a benépesült városok. Az asszonyszállási templomról a következőt írja: „*A helység köből épült templomának maradványai még jórészt állnak, de ezeket a karcagújszállásiak lebontják, és saját templomukat építik fel belőle.*”⁷¹ A kihasználatlan épületeket tehát a saját maguk számára használják fel. Az összeírás alapján több település temploma még használható volt, így Asszonyszállásé, Orgondaszentmiklósé, Ködszállásé, Kápolnásé, Fábiánkaé, Kolbázé, Turgonyé, Csorbáé, Kunhegyesé és Móricé.⁷² Néhány helyen azonban, mint Bócsán, Magyarkán, Marjalakán és Túrkevén, már csak a romok mutatták az egykori templomok helyét,⁷³ Kabán, Pohamarán és Kisújszálláson viszont annyira le lettek rombolva, hogy Pentz már nem tudta megállapítani az egykori helyüket sem.⁷⁴

A megmaradt települések templomainak újjáépítése a 18. század közepére tehető, ekkoriban vált lehetővé ugyanis a nagykunoknak a redemptio által az önállósodás a Pesti Invalidus Háztól. Ennek megfelelően Madarason már 1730-ban,⁷⁵ Kisújszálláson 1741-ben,⁷⁶ Karcagon pedig 1743-ban⁷⁷ kezdték el tervezni az új templom építésének megvalósítását.

A Nagykunság 18. század eleji története összhangban áll a területen létrejött partikulák, azaz a Debreceni Református Kollégium vidéken létesített fiókiskoláinak kialakulásával is. A karcagi iskola anyakönyvében a rectorok névsora 1722-től kezdve válik rendszeressé,⁷⁸ Kisújszálláson

⁶⁹ *Conscriptio Iaszigum [et] tam Majoru[m] quam Minorum Cumanorum (1699)*. MNL OL E.156. a. Fasc.071. No.004. fol. 216–270.

⁷⁰ *A Nagykun Kerület országos összeírása 1720-ban*. MNL OL N79-5.

⁷¹ Cseh Géza: i. m. 200.

⁷² Uo. 200–207.; 213–216.

⁷³ Uo. 204.; 208–210.

⁷⁴ Uo. 210–212.

⁷⁵ Kormos László: i. m. 61.

⁷⁶ Kiss Géza: i. m. 28.

⁷⁷ Elek György (2017): i. m. (243.

⁷⁸ Az iskolai anyakönyv első feljegyzett rectorának neve Oroszi Pál. *Liber Scholae Reformatae Kartzagújszállasiensis ... Anno repar. per Christum Saluti MDCCLXIV. tertia*

1717-ben a város benépesülését követően,⁷⁹ Kunmadarason, Kunhegyesen és Túrkevén 1711 vagy 1712-ben⁸⁰ veszi kezdetét a rendszeres oktatás. A Nagykuntság oktatásügye tehát csak az 1710-es évekre tudott helyreállni, ezt követően indult be ezeken a településeken a protestáns iskolák működtetése is,⁸¹ amely szilárd alapokon nyugvó egyházközségre utal.

Összegzés, további tervek

Kutatásunkban új megközelítések, illetve több szempontú elemzések segítségével szándékoztunk bemutatni a Nagykuntság egyházközségeinek 17–18. századi alakulását. Kutatásunk során igyekeztünk számba venni azok kialakulását, a régió fejlődésének hátráltató tényezőit, illetve a régió egyházközségei újjáépülésének folyamatát korabeli forrásokon és demográfiai adatokon keresztül megvizsgálva. Mivel a fennmaradt hat településből csupán öt, Karcag, Kisújszállás, Madaras, Kunhegyes és Túrkeve rendelkezett jelentős református többséggel, ezért kutatásaink során ezen öt város egyházközségeit vizsgáltuk a települések domborzata, demográfiája, valamint a korabeli összeírások és feljegyzések tükrében.

Kutatásunk elején azt a felvetést fogalmaztuk meg, miszerint a *Nagykuntság* református egyházközségeinek kialakulását, valamint népességét *jelentős mértékben befolyásolták negatívan a 17–18. század fordulójának eseményei*, ezért a helvét hitvallású eklézsiák *az átlagosnál később, csupán a 18. század közepére* szilárdulnak meg véglegesen a régióban. Úgy gondoljuk, hogy a fentebb részletezett elemzések alapján valóban hátráltatták a vizsgált tényezők az egyházközségek zökkenőmentes kialakulását, ezért hipotézisünk *beigazolódott*.

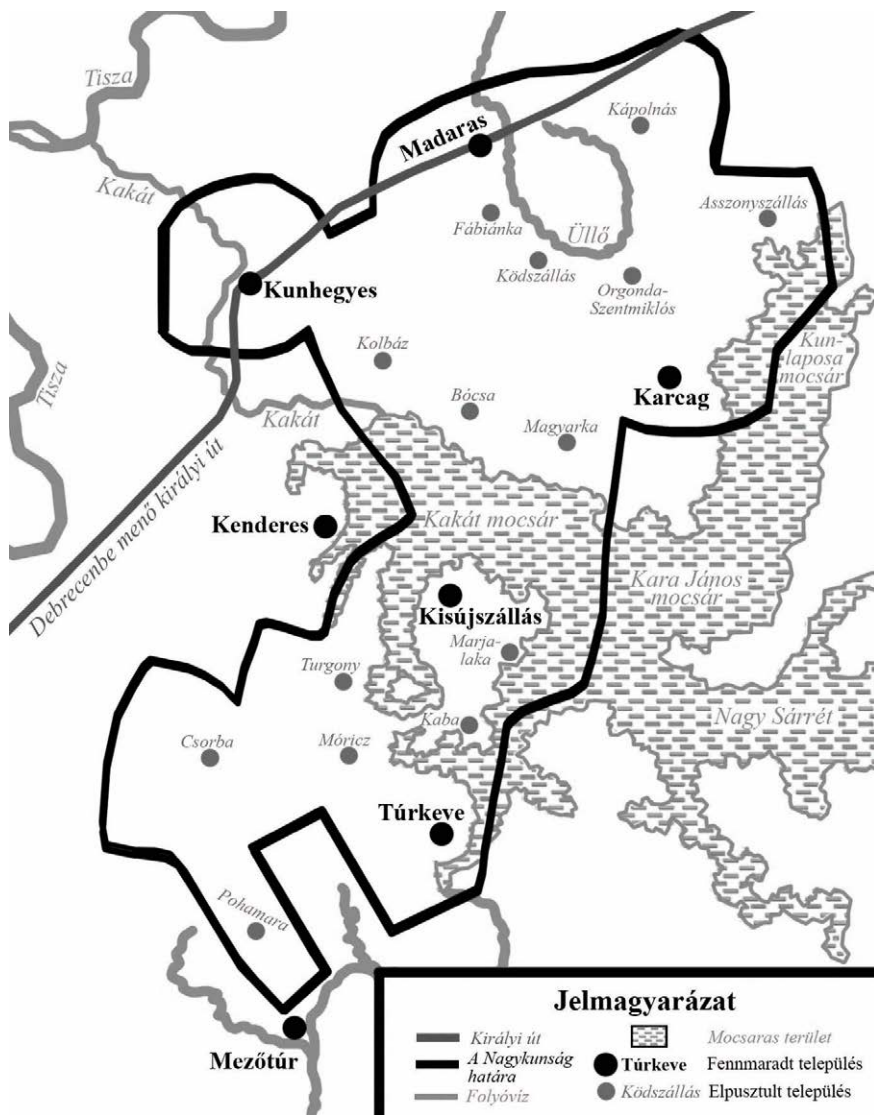
Ki kell azonban hangsúlyoznunk azt a tényt, hogy ez a téma rendkívül sokrétű, és még közel sincs feltárva elegendő részletességgel a Nagykuntság történelmének ezen korszaka. A források hiánya vagy szűkszavúsága nagyban megnehezíti a hódoltság és az azt követő korszakok kutatását. A jelen tanulmányban taglalt kutatásokat tehát korántsem tekintjük teljesnek, úgy véljük, hogy korábbi összeírások vagy más források, esetleg újabb nézőpontok, vizsgálati szempontok bevonásával egy még részletesebb képet kaphatunk a Nagykunsnak erről a zűrzavaros időszakáról.

Non. Novemb. Györffy István Katolikus Általános Iskola Könyvtára (fotómásolat), fol. 3.

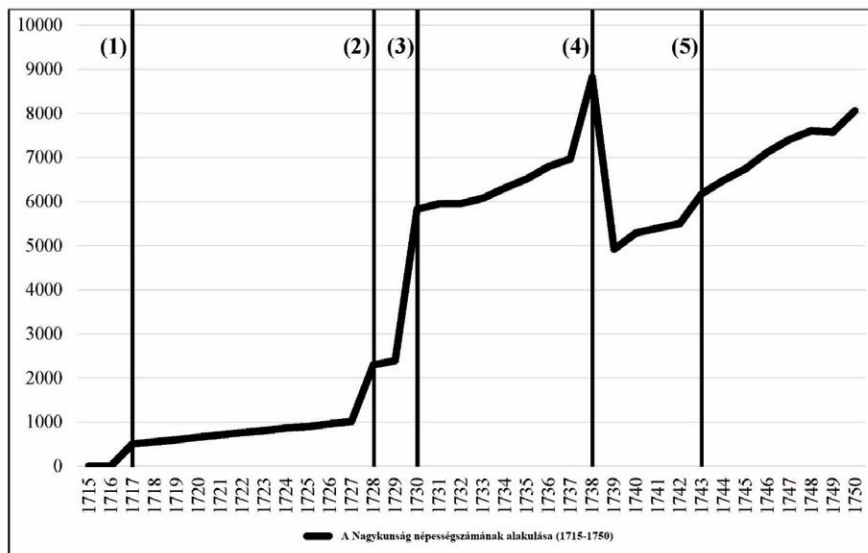
⁷⁹ Az első rector, Musnai Mózes, korábban karcagi iskolai rector volt. *KiRE Ker-Ház-Hal*. 1728–1798. fol. 3.

⁸⁰ Az első ismert madarasi rector neve Maklári István. Kormos László: i. m. 48.

⁸¹ Éliás János (2020): A nagykunsnagi partikulák, mint alsóbb iskolák szerepe a Debreceni Református Kollégium oktatási rendszerében 1750-től 1850-ig. *Polymatheia. Művelődés- és neveléstörténeti folyóirat*, XVII. évf. 1–2. sz. <https://doi.org/10.51455/Polymatheia.2020.1-2.09> 150–151.

1. ábra: A 17–18. századi Nagykunság térképe, domborzati viszonyai
(Forrás: Mikoviny I., II., és III. alapján a szerző saját szerkesztése)

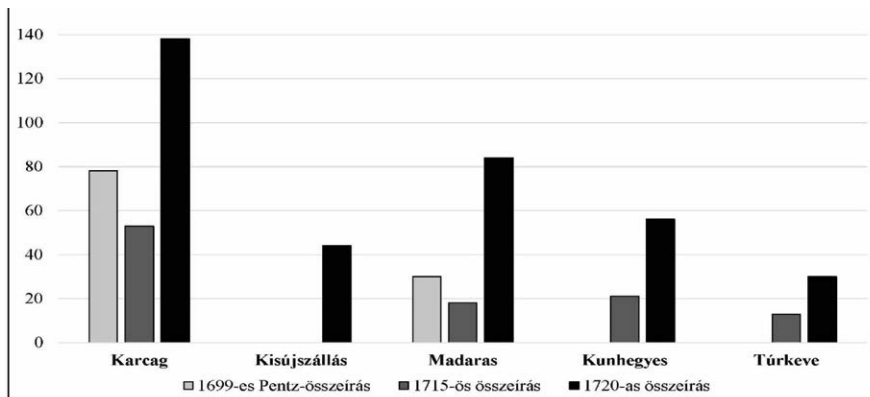
2. diagram: A Nagykovács népességszámának alakulása 1715 és 1750 között. A grafikonon jeleltük az egyes települések anyakönyveinek kezdetét: (1) Madaras; (2) Kisújszállás; (3) Karcag; (4) Kunhegyes; (5) Túrkeve. – A grafikon elkészítéséhez a II. József-korabeli népszámlálás adatait vettük alapul (1785-ös állapot). Ebből segítségül vettük a helyi református anyakönyveket, így az évenkénti születések és halálozások számából számítottunk ki egy megközelítő értéket az egyes években a lakosság számára vonatkozóan. Ahol nem álltak rendelkezésre adatok (pl. az anyakönyvek bizonyos oldalai elvesztek), ott az előtte és/vagy utána lévő évek számtani közepét vettük (Karcag: 1741–42; Kunhegyes: 1738–53; 1745–47; Túrkeve: 1744, 1749–58, 1761–65).

(Forrás: KaRE Ker. 1730–91; KaRE Ház-Hal. 1730–91; KiRE Ker-Ház-Hal. 1728–98; KuRE Ker-Ház-Hal. 1738–1782; MaRE Hal. 1717–1786; MaRE Ker. 1717–68; TüRE Ker-Ház-Hal. 1743–89)

3. kép: Püspöki Süllye János: *A Kisújszállási Református Egyházközség Kereszteltek, Házassultak és Meghaltak anyakönyve* (1728–1798). *A halotti anyakönyv kezdőoldala* (Forrás: *KiRE Ker-Ház-Hal. 1728–1798. A Kisújszállási Református Egyházközség Irattára*)

4. diagram: Az 1699-es, 1715-ös és 1720-as összeírások összehasonlítása
 (Forrás: *Conscriptio Iaszigum [et] tam Majoru[m] quam Minorum Cumanorum* (1699). MNL OL E.156.a. Fasc.071. No.004. fol. 216-270.; *A Nagykun Kerület országos összeírása 1715-ben*. MNL OL N78-5.; *A Nagykun Kerület országos összeírása 1720-ban*. MNL OL N79-5.)